

УДК 368.914:368.014

Я. П. Руденко,  
аспірант кафедри економічної кібернетики, УАБС НБУ, м. Суми  
В. А. Козирєв,  
аспірант кафедри менеджменту, УАБС НБУ, м. Суми

# ПЕНСІЙНА РЕФОРМА ЯК БАЗИС СТАНОВЛЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Ya. Rudenko,  
UAB NBU graduate, faculty of cybernetic, Sumy.  
V. Kozyriv,  
UAB NBU graduate, faculty management, Sumy

PENSION REFORM AS THE BASIS OF COMPULSORY STATE FUNDED INSURANCE FORMATION

*У статті досліджено роль пенсійної реформи на шляху становлення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Розглянуто параметричні зміни у солідарній системі пенсійного страхування та вплив реформ на розмір спеціальних пенсій.*

*This article explores the role of pension reform in the establishment of compulsory state pension insurance. There also was considered parametric changes in the PAYG pension insurance and the impact of reforms on the size of special pensions.*

*Ключові слова: страхування, пенсійна реформа, загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, обов'язкове державне накопичувальне страхування.*

*Key words: insurance, pension reform, PAYG system, mandatory state funded insurance.*

## ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ

Протягом останнього десятиріччя в наукових і політичних колах західних держав та країн з транзитивною економікою розгортаються дискусії щодо реформування систем пенсійного забезпечення, у центрі яких пошук найефективніших страхових методів та механізмів; створення багаторівневих взаємодоповнюючих та взаємопов'язаних пенсійних систем; активне залучення приватного сектору та самих застрахованих до фінансування пенсійних витрат; залучення до процесу колективного та особистого пенсійного страхування осіб, зайнятих на тіньовому ринку праці; створення комплексних інститутів соціального захисту населення похилого віку. Із вищезазначеного витікає актуальність розгляду проблеми впливу пенсійних реформ на формування обов'язкового державного накопичувального страхування.

## АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання щодо пенсійної реформи досліджували такі вчені: Е. Лібанова, С. Тігіпко, С. Бідюк, Н. Андруевич, Н. Королевська, В. Тягнирядно, М. Бойко, І. Кравченко, О. Гашинський, Е. Лібанова, О. Макарова, Б. Надточій, О. Мартякова, А. Нечай, В. Новіков, О. Палій, І. Сирота, М. Шаповал, В. Сценко та ін.

## МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження впливу пенсійної реформи на становлення обов'язкового державного накопичувального страхування.

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Новий етап пенсійної реформи розпочався з прийняття Закону України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи", який набув чинності 1 жовтня 2011 року. Зміст цього законодавства за тематикою може бути умовно розділений на дві частини:

1) виявлення умов для впровадження та функціонування обов'язкового державного накопичувального страхування (другий рівень): на даний момент ці норми залишаються тільки на папері, адже ще немає точної дати запровадження другого рівня;

2) параметричні реформи системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: такі заходи спрямовані на стимулювання співробітників продовжувати період працевлаштування та активної участі у пенсійному страхуванні. Іншою метою є скорочення нерівності в пенсійному забезпеченні для різних категорій населення, в тому числі гендерної у трудових і соціальних правах.

На нашу думку, необхідним є розгляд параметричних змін у солідарній системі, оскільки вони стосуються як майбутніх, так і нинішніх пенсіонерів. Зміни у пенсійній системі вже реалізуються, тому можна оцінити їх перші результати. Щодо другого рівня пенсійної системи, то необхідно зазначити, що даний проект залишається гіпотетичним з невизначеними перспективами.

Перша зміна — підвищення пенсійного віку. На відміну від більшості постсоціалістичних країн, які збільшили пенсійний вік як для жінок, так і чоловіків на однакову кількість років (тобто, гендерні відмінності залишалися незмінними або трохи зменшилися), в Україні прагнуть зрівняти пенсійний вік для жінок і чоловіків. Такий метод є менш ефективним з точки зору економії пенсійних витрат, проте він є більш адекватним в умовах української демографічної та економічної ситуації, надзвичайно високої смертності серед чоловіків насамперед через їх переважне працевлаштування у більш шкідливих умовах на відміну від жінок.

Ще однією перевагою такого підходу є скорочення гендерної нерівності. Добре відомим є той факт, що нижчий вік виходу на пенсію є одним із ключових факторів дискримінації за віковою ознакою жінок на ринку праці, бо дана норма обмежує їх можливість для подальшого професійного розвитку та кар'єрного зростання та впливає на розмір заробітної плати, оскільки схеми оплати праці, як правило, включають стаж. Крім того, достроковий вихід на пенсію жінок призводить до більш низьких пенсійних виплат, більш тривалих періодів життя на пенсії і більш високий ризик бідності в літньому віці.

Збільшення пенсійного віку для жінок проводиться на основі дати народження з шестимісячним інтервалом. Жінки, які вперше були піддані цій процедурі (народжені між 1 жовтня 1956 та 31 березня 1957) вийшли на пенсію через шість місяців після досягнення 55-річного віку (тобто, в період з 1 квітня 2012 року і 30 вересня 2012). Наступне покоління (народжені між 1 квітня 1957 та 30 вересня 1957) вийшли на пенсію у віці 56 років, і так далі. Дане зрушення не стосується жінок, які працювали у шкідливих умовах праці, матерів, які виховали 5 і більше дітей та які мають дітей з обмеженими можливостями, жінок, які брали участь у військових діях, ліліпутів, нерозмірних карликів, сліпих 1-ї категорії по інвалідності.

Починаючи з 1 січня 2015 закон дозволяє жінкам достроково виходити на пенсію у віці 55 років, з трудовим стажем не менше 25 років (з поетапним збільшенням цього показника до 30 років) і за умови звільнення. У цьому випадку розмір їх пенсії буде зменшуватися на 0,5% за кожен місяць дострокового виходу на пенсію. У той же час, закон пропонує компенсаційні стимули для жінок, які не скористаються можливістю дострокового виходу на пенсію: ті, хто народився до 31 грудня 1961 буде отримати підвищення на 2,5% від базової пенсійної виплати на кожні 6 місяців затримки виходу на пенсію, починаючи з 55 років і до їх 60-річчя.

За повідомленнями Пенсійного фонду, протягом 4-го кварталу 2011 року і в 2012 році, 36700 жінок скористалися своїм правом на достроковий вихід на пенсію зі зниженням її розміру. У той же час, 102500 жінок-пенсіонерок відповідно до нової межі пенсійного віку (тобто, у віці 55,5 років) отримали компенсаційне збільшення.

Крім підвищення пенсійного віку для жінок, Законом України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування системи пенсійного забезпечення" передбачено поступове збільшення пенсійного віку для чоловіків, що працюють на державній службі та/або займають інші посади, які надають право спеціальних пенсій (державних службовців в органах місцевого са-

моврядування, науковців, журналістів державних і комунальних засобів масової інформації, членів парламенту та їх помічників/консультантів, прокурорів, суддів і дипломатів).

Практична реалізація цих положень почалася 1 січня 2013 року. Очікується, що пенсійний вік представників цих професій до 2018 року збільшиться до 62 років. Таке зростання має знизити темпи зростання числа "особливих" пенсіонерів і зменшити витрати на їх пенсії. Однак, слід відзначити, що підвищення пенсійного віку для жінок, які претендують на отримання спеціальних пенсій, відбувається з різною швидкістю, а верхня межа для них становить 60 років. Іншими словами, пенсійний вік чоловіків представників вищезазначених професій/спеціальностей як і раніше значно вищий, ніж у жінок. Наприклад, у 2018 році чоловіки-держслужбовці будуть виходити на пенсію у віці 62 років, в той час як жінки, які посідають аналогічні посади, після досягнення 58,5 років.

До 2021 року гендерний розрив у пенсійному віці знизиться до 2 років, проте повного "вирівнювання" не буде досягнуто. Це створює ризик подальшого погіршення ситуації низької представленості жінок на вищих державних посадах, що є показником гендерної нерівності та дискримінації за ознакою статі, відповідно до міжнародних стандартів.

Для створення стимулу участі громадськості у пенсійному страхуванні, уряд збільшив мінімально необхідний страховий стаж для отримання пенсії за віком планується збільшити з 5 до 15 років. Для новопризначених пенсій підвищиться нормативна тривалість страхового стажу для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі для жінок з 20 до 30 років та для чоловіків з 25 до 35 років. Однак, оскільки держава гарантує мінімальні пенсійні виплати в розмірі не нижче прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, на практиці ці заходи мають тільки місцеву дію. Ефект збільшення мінімальної тривалості страхового стажу від 5 до 15 років тягне за собою незначне зниження числа нових пенсіонерів по старості з паралельним збільшенням числа одержувачів державної соціальної допомоги. На практиці, ефект збільшення тривалості страхового стажу, необхідного для отримання пенсії по старості не нижче встановленого мінімуму, тягне за собою скорочення числа осіб, які мають право на підвищення пенсії.

Військовослужбовцям та працівникам інших правоохоронних органів також поступово збільшуватимуть термін служби, який надаватиме право на пенсію за вислугу років — від 20 до 25 років (інтервал "6 місяців в році"; вихід на пенсію особам, які мають стаж роботи 25 років починається 1 жовтня 2020). Що стосується прокурорів і слідчих, нові вимоги стосуватимуться як загального стажу роботи (збільшення від 20 до 25 років), так і роботи на посадах прокурорів і слідчих (збільшення від 10 до 15 років). Процедура буде слідувати за тією ж схемою, як і у випадку з військовими.

Збільшення вигоди від виходу на пенсію за вислугою років почалося ще з 2004 року, проте цей механізм був непопулярним через його несприятливі умови. За один повний рік відстрочки майбутня пенсія у тих, хто не скористався правом виходу на пенсію раніше, зростала всього на 3%, протягом двох років — на 6,71%, протягом трьох років — на 11,83%, а за 10 років — на 85,32%. Такі незначні доходи, на відміну від необмежених можливостей отримувати як пенсію, так і заробітну плату не можуть стимулювати сповільненню виходу на пенсію.

Починаючи з 1 жовтня 2011 року цей механізм був значно поліпшений: базова пенсія в перші 5 років збільшується на 0,5% за кожен місяць роботи після досягнення пенсійного віку за вислугою років і на 0,75% якщо вихід на пенсію відкладається на більш як 5 років.

Таблиця 1. Вплив реформ на розмір спеціальних пенсій

Законодавчі акти України, в яких зазначаються розміри пенсійних виплат	Розмір спеціальної пенсії, грн.		Різниця, грн.	Відсоток пенсії за віком в розмірі спеціальної пенсії	
	2012	2013		2012	2013
Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (по старості)	1392	1433	41	1,0	1,0
Про стан народного депутата України	12639	7200	-5439	9,1	5,0
Положення про помічника-консультанта народного депутата України	4563	4400	-163	3,3	3,1
Про Національний банк України	7521	6817	705	5,4	4,8
Про прокуратуру	6397	3892	-2505	4,6	2,7
Про судючий корпус і статус суддів	12187	7644	-4543	8,8	5,3
Про судову експертизу	3018	4450	1432	2,2	3,1
Митний кодекс України	4228	3871	-357	3,0	2,7
Про державну службу	3153	2781	-372	2,3	1,9
Про службу в органах місцевого самоврядування	2833	2494	339	2,0	1,7
Правові засади діяльності журналістів в Україні	3424	2895	-529	2,5	2,0

З 1 квітня 2015 багатьом пенсіонерам, які працюють, виплати зменшуються на 15%. Зміни торкнуться не тільки звичайних пенсіонерів, а й "елітних": прокурори, судді та ряд інших чиновників втратять право отримувати одночасно пенсію і зарплату.

У проекті Закону № 2212 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення" зазначено, всі пенсіонери, які отримують пенсію розміром більше 1423,5 гривні і паралельно працюють, виплати знижені на 15%. Також зазначено, що дані обмеження тимчасові і будуть діяти до 1 січня 2016 року. Винятком є інваліди I та II групи, які працюють, а також інваліди війни III групи, чорнобильці, учасники бойових дій та сім'ї загиблих. Для пенсіонерів, які працюють і отримують пенсію менше вказаної суми виплати не будуть скорочуватися.

Тим не менш, поєднання трудових доходів і пенсій залишається більш вигідним, тому не слід очікувати широкої популярності виходу на пенсію за віком.

Ще одним реформуванням є зміна розрахунку пенсійної формули, а саме: бази розрахунку — середньої заробітної плати. Дані зміни були спрямовані на скорочення розриву між пенсіями тих, хто виходить на пенсію і пенсіонерів. Оскільки розмір середньої заробітної плати в країні збільшується, зростання бази заробітної плати (перший елемент пенсійної формули) робить розмір пенсій "нових" пенсіонерів набагато вищим, ніж тих, хто вийшов на пенсію уже давно. Такий розрахунок є стимулом для пенсіонерів, які працюють.

Продовження терміну, який охоплює заробітну плату для визначення розміру пенсії від одного попереднього року до трьох останніх років знижує результат обчислень пенсійної формули. Іншими словами, це призводить до більш низької базової величини "нових" пенсій. Економічна ефективність цього заходу буде залежати від темпів зростання заробітної плати, з якої робляться відрахування.

Згідно з даними Пенсійного фонду України, середній розмір пенсії за віком, призначеної у 2012 році є майже такою ж, як загальний розмір пенсії: 1433 грн. серед "нових" пенсіонерів та 1427 грн. серед всіх пенсіонерів за віком, а у 2014 році дані показники склали відповідно 1557,76 грн. та 1560,98 грн.

Для боротьби з "міграцією" між типами пенсій, було вирішено при розрахунку використовувати розмір заробітної плати рівний попередньому типу пенсії. Використання поточної бази заробітної плати дозволяється лише при переході від пенсії по інвалідності до пенсії за віком.

Для зменшення нерівності між "спеціальними" і "звичайними" пенсіонерами, були запроваджені наступні кроки:

- встановлення максимального розміру пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десятих прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Ті, хто почав отримувати пенсію до 1 жовтня 2011 року та розмір якої перевищує встановлений максимум, мають отримувати пенсії без індексації та будь-яких інших перерахунків, поки розмір пенсії не досягає встановленого максимального;

- збільшення тривалості періоду, який використовується при розрахунку прибутку для надання "особливої" пенсії від 24 до 60 місяців;

- заборона можливості збільшувати розмір пенсії в разі збільшення терміну служби від 80% до 90% заробітної плати. Ці заходи дозволили значно звужити відмінності між пенсіями, відповідно до закону, який регулює надання цих пенсій. У цьому випадку найбільших "втрат" зазнають нові пенсіонери з числа членів парламенту і суддів (табл. 1).

Таблиця 2. Кількість працюючих пенсіонерів та розмір їх пенсій

Показник	Рік					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість пенсіонерів, які працюють, тис. чол.	2673,6	2789,7	2649,6	2957,4	3094,4	3035,3
Розмір пенсії у відсотках до розміру пенсії пенсіонерів за віком	118,3	125,9	126,8	124,1	121,4	116,5

Дискусії про доцільність обмеження пенсій для працюючих пенсіонерів тривають вже протягом тривалого часу. З одного боку, демографічна ситуація і вікова сегрегація ринку праці вимагають використання трудового потенціалу літніх людей. З іншого боку, повне фінансування пільг для пенсіонерів, які працюють є надто обтяжливим явищем для державних фінансів. Для вирішення цього питання, були введені наступні варіанти:

— індексація пенсій для пенсіонерів, які працюють: пенсії у зв'язку зі зростанням прожиткового мінімуму можуть підвищитися лише після звільнення з роботи;

— пенсіонери, які працюють можуть отримати лише частину своєї пенсії, тобто, передбачену Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", а з 1 квітня 2015 року навіть 85% від зазначеної суми;

— зміни у порядку перерахунків пенсій. Пенсіонери, які працюють зберігають право на перерахунок пенсії, проте вони мають вибрати оптимальний варіант перерахунку:

1) перерахунок на основі "старої" основної заробітної плати (модель, яку використовують для отримання пенсії, яка буде виплачуватися або перераховується), з урахуванням збільшення стажу; у цьому випадку база пенсія буде збільшуватися залежно від кількості років страхового стажу після призначення пенсії, помноженої на 1,35;

2) перерахунок на основі "нової" основної заробітної плати та підвищення стажу, проте всі інші умови також приймаються до уваги (обов'язкове підвищення розміру страхового стажу 30/35 років і так далі); така зміна може бути корисною лише для тих, у кого поточна ставка є вищою (у порівнянні з середньою по країні), ніж до виходу на пенсію.

За даними Пенсійного фонду України, кількість працюючих пенсіонерів у 2013 році дещо знизилася, проте їх частка в загальній структурі пенсіонерів залишилася незмінною (22%, або кожен п'ятий пенсіонер) (табл. 2).

Аналізуючи таблицю 2 також можна зазначити, що розрив між розміром пенсії пенсіонерів, які працюють та за віком знижується: від 25% протягом 2009—2011 рр. до 16,5% в 2013 році.

## ВИСНОВКИ

Здійснення реформ у сфері пенсійного забезпечення нашої країни має позитивні і негативні сторони. Підвищення пенсійного віку задля збереження економічної стабільності є чи не єдиним способом подолання кривої неплатоспроможності по зростаючих пенсійних зобов'язаннях, що спричинено старінням населення. Але з іншого боку в Україні рівень тривалості життя є порівняно невисоким, що створює високий ризик не дожиття населення до пенсійного віку.

### Література:

1. Боровик П.М. Недоліки механізму державного пенсійного страхування в Україні / П.М. Боровик, І.М. Козлова, А.О. Афанасієва // Інноваційна економіка. — 2012. — № 3 (29). — С. 253—256.
2. Джеймс Э. Новые системы пенсионного обеспечения в старости: эксперименты, опыт и нерешенные вопросы / Э. Джеймс // World Bank Research Observer. — 1998. — № 8 (август) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://info.worldbank.org/library/77186/november2003/newssystem.doc>
3. Дорош Е. Проблемы Пенсионной системы Украины потрібно вирішувати комплексно / Е. Дорош, М. Білаш // Пенсійний кур'єр. — 2011. — № 3 (401). — С. 2.
4. Зайчук Б. Головна умова успіху пенсійної реформи — це зайнятість і високі зарплати / Б. Зайчук // Дзер-

кало тижня. — 2011. — № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/73723>

5. Закон України "Про страхування" // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 4. — С. 25.

6. Офіційний веб-сайт пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>

7. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: закон України від 08.07.2011 р. № 3668-VI // Голос України. — 2011. — 13 вересня (№ 169).

8. Регулювання сфери фінансових послуг у праві Європейського Союзу та перспективи адаптації законодавства України / Т. Вовк, Г. Друзенко, Г. Зугравий та ін. — Харків: Консул, 2002. — 912 с.

9. Сич Є.М. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник / Є.М. Сич, В.П. Ільчук, Н.І. Гавриленко. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 428 с.

10. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник / В. П. Ходаківська, О. Д. Данілов. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. — 501 с.

### Reference:

1. Borovik, P. Kozlova, I. and Afanasieva, A. (2012), "Lacks of mechanism of state pension insurance are in Ukraine" Nedoliki mehanizmu derzhavnogo pensynogo strahuvannya v Ukrayini, The Innovative economy, vol. 3, pp. 253—256.
2. Dorosh, E. and Bilash, M. (2011), "Of Problem of the Pension system of Ukraine it is needed to decide complex" Problemi Pensynoyi sistemi Ukrayini potribno virishuvati kompleksno, The Pension courier, vol. 3, pp. 2.
3. James, E. (1998), "New of systems of the pension providing of in heads: experiments, experience and open questions" Novye sistemiyi pensionnogo obespecheniya v starosti: eksperimenty, opyt i nereshennyye voprosy, World Bank Research Observer, vol. 8 available at: <http://info.worldbank.org/library/77186/november2003/newssystem.doc> (Accessed 1 June 2015).
4. Khodakivs'ka, V. P. and Danilov, O. D. (2001), Rynok finansovykh posluh: navchal'nyy posibnyk [Financial Markets: tutorial], Akademiya DPS Ukrayiny, Irpin', Ukraine.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The law of Ukraine "Measures in relation to the legislative providing of reformation of the pension system" available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-17> (Accessed 1 June 2015).
6. Official website of the Pension Fund of Ukraine available at: <http://www.pfu.gov.ua> (Accessed 2 June 2015).
7. Sych, Ye. M. (2012), Rynok finansovykh posluh: navchal'nyy posibnyk [Financial Markets: tutorial], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "On Insurance", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр> (Accessed 25 May 2015).
9. Vovk, T. Druzenko, H. and Zuhravyy, H. (2002), Rehulyuvannya sfery finansovykh posluh u pravi Yevropeys'koho Soyuzu ta perspektivy adaptatsiyi zakonodavstva Ukrayiny [Regulation of financial services in the EU law and the prospects for adaptation of Ukraine], Konsul, Kharkiv, Ukraine.
10. Zaychuk, B. (2011), "The Main condition of success of pension reform, it is employment and high salaries" Golovna umova uspihu pensynoyi reformi — tse zaynyatist i visoki zarplati, Mirror of week, vol. 2, available at: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/73723> (Accessed 29 May 2015).

Стаття надійшла до редакції 08.06.2015 р.